
ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR (CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 50 DE ANI DE LA CREARE)

ANGARA NIRI ȘI LUCIA GEORGIAN

Nu sînt multe probleme în istorie care să fi suscitât aprecieri atît de diferite cum este Liga sau Societatea Națiunilor, organizație care și-a proclamat drept scop menținerea păcii, securității și statu-quo-ului de după primul război mondial. De la aprecieri elogioase sau doar pozitive, la analiză critică, negarea totală a oricărei semnificații sau constatarea chiar a unui rol totalmente negativ în relațiile internaționale — aceasta este gama caracterizărilor, de o extremă varietate, care i s-au făcut instituției de la Geneva¹.

În imposibilitatea de a analiza, în cadrul studiului de față, — fie și succint — ampla bibliografie a Societății Națiunilor, semnalăm doar faptul reluării problematicii legate de această organizație în ultimul timp. Perspectiva de cincizeci de ani de la crearea ei permite, într-adevăr, încercări de generalizare a experienței acumulate de Societatea Națiunilor, cît și de apreciere mai obiectivă a însemnătății ei. În acest context, autorii își propun să aducă o contribuție la cercetarea împrejurărilor în care s-a format, cît și a aspectelor principale ale activității, desfășurate în cei 20 de ani de existență². Din aceste din urmă aspecte, în spațiul restrîns al unui articol, — atenția autorilor s-a concentrat în special asupra problemelor legate de încercările de a asigura prin intermediul Ligii securitatea colectivă și asupra aportului adus de Ro-

---

¹ Pentru istoriografia problemei Societății Națiunilor, pînă în 1925, vezi D. Gusti, *Sistem de bibliografie științifică a Societății Națiunilor*, în *Politica externă a României*, Institutul Social Român, f.a., p. 375—394. Din lucrările apărute mai amintim cîteva: G. Sofronie, *Contribuții la cunoașterea Societății Națiunilor* Buc. 1927; C. Kirițescu, *Societatea Națiunilor și școala*, Buc., 1927; *La Société des Nations, Ses fins, ses moyens, son oeuvre*, Genève, 1935; *Petit Manuel de la Société des Nations*, Genève, 1939; O. Афанасьева, *Краткая история Лиги Наций*, Москва, 1945; F. P. Walters, *A History of the League of Nations*, Oxford, University Press, 1965; *The Evolution of International Organizations*, Edited by Evan Luard, London, 1966; *Paul Reuter Institutions internationales*, Presses Universitaires de France, Paris, 1967.

² Deși formal Societatea Națiunilor a fost dizolvată abia în 1946, activitatea ei — ca un for de menținere a păcii — s-a întrerupt practic o dată cu izbucnirea celui de-al II-lea război mondial.

mânia la această latură a activității internaționale. În sfera extrem de vastă în care s-au manifestat Societatea Națiunilor și organizațiile ce au emanat din ea, stăruințele creării unui sistem de securitate colectivă, mai întâi europeană, reprezintă într-adevăr aspectul principal al activității forului de la Geneva, aspect ce suscită un interes deosebit și datorită importanței pe care și-a păstrat-o problema securității colective în zilele noastre. Așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, în programul actual al luptei pentru pace, „un loc principal revine înfăptuirii securității europene”³.

* * *

Istoricul multiseclar al ideii unei organizații internaționale, menită să împiedice declanșarea războaielor, a înregistrat în ultimii ani ai primului război mondial o situație nouă, marcată, pe de o parte, de extrema popularitate a acestei idei, iar pe de altă parte, de conturarea posibilităților reale de înfăptuire a ei. Conflictul mondial, cu greutățile lui incomensurabile în special pentru masele populare, precum și evenimentele revoluționare din anii 1917—1919, care au zdruncinat realmente lumea, au fost determinante în modificările ce s-au semnalat atât în manifestările maselor, cât și în psihologia întregii societăți, inclusiv a păturilor ei dominante. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie⁴ cu programul ei pașnic, de un ecou cu totul excepțional⁵, a fost un factor de importanță primordială, atât pentru hotărîrea cu care erau exprimate de acum năzuințele maselor spre o pace trainică, cât și pentru anumite îngrădiri ale politici imperialiste, pentru unele schimbări chiar și în diplomația marilor puteri⁶. În același sens își exercita înrîurirea asupra vieții sociale și politice și torentul revoluționar general care, prin frământări sociale de o neobișnuită intensitate⁷ și prin mișcări radicale de eliberare națională, tindea

³ Nicolae Ceaușescu, *România și securitatea europeană*, în „Scinteia”, nr. 8075 din 25 mai 1969, p. 1.

⁴ Maxim Mourin recunoștea că revoluția socialistă victorioasă a imprimat „edificiului păcii un spirit neașteptat” (vezi M. Mourin, *Histoire des nations européennes*, tome I, Payot, Paris, 1962, p. 11).

⁵ Vezi în această privință „Lenin Ruf: An alle! 50 Jahre Dekret über den Frieden”, Dietz-Verlag, Berlin, 1967.

⁶ Apariția însăși a faimosului program al lui Wilson („cele 14 puncte”) din 8 ianuarie 1918 a fost în mare măsură o replică la principiile proclamate de Rusia Sovietică — pace fără anexiuni și contribuții, dreptul popoarelor la autodeterminare, desființarea diplomației secrete. După M. Mourin, mesajul lui Wilson a avut drept scop de a nu lăsa „bolșevicilor exclusivitate lansării... formulelor generoase de pace” (*op. cit.*, p. 13). Acest fapt a fost recunoscut de Wilson însuși; el s-a reflectat în presa americană a vremii, cât și în istoriografia americană (vezi Silviu Brucan, *Originile politicii americane*, Buc., Edit. politică, 1968, p. 48).

⁷ Posibilitatea influențării tratativelor generale de pace de presiunea proletariatului internațional este relevată și în primele documente diplomatice sovietice (vezi *Документы внешней политики С.С.С.Р.*, том IV, Политиздат, Москва, 1946, p. 70).

să impună — fie și parțial — elemente noi în reglementarea postbelică⁸. Or, în cadrul torentului revoluționar general, a devenit deosebit de populară și insistent reclamată cerința garantării unei păci durabile, care să excludă din viața socială flagelul războiului mondial. În concepția marxistă, înlăturarea totală a războiului se preconiza prin lichidarea cauzelor care îl generează — prin desființarea sistemului capitalist (evident, unica rezolvare într-adevăr radicală a acestei probleme). În anii războiului însă a căpătat o extindere și popularitate deosebită ideea instaurării „păcii prin drept”⁹. Treptat ea a fost inclusă în programele diverselor grupări pacifiste și a partidelor de stînga, în revendicările unor mișcări și organizații de masă¹⁰. Astfel, la Conferința păcii de la Paris, crearea unei organizații menite să vegheze la menținerea păcii a apărut ca urmare a presiunii opiniei publice largi, care nu putea fi trecută cu vederea în condițiile puternicilor frământări revoluționare¹¹. Această presiune a găsit un ecou favorabil și datorită sentimentelor pașnice, caracteristice pentru acea epocă, după cum sublinia V. I. Lenin, nu numai maselor, dar și multor „reprezentanți lucizi ai burgheziei și ai guvernelor”¹². Dorința de a crea un baraj în calea noilor încercări războinice pornea la acești reprezentanți ai claselor dominante, înainte de toate, din înțelegerea necesității de a feri ordinea socială existentă de pericolul revoluționar, a cărui creștere în condițiile unui război apărea ca inevitabilă¹³.

Împrejurările de mai sus au plasat problema creării Societății Națiunilor în centrul atenției Conferinței păcii, care la 28 aprilie 1919 aproba proiectul

⁸ *Desămrînșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu România*. Sub redacția lui Miron Constantinescu și Ștefan Pascu, Buc., Edit., Academiei R.S. România, 1968, p. 353—360. Vezi și Declarația Comitetului Executiv al Partidului Național Român (Oradea) din 12 octombrie 1918 (*Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, Biblioteca despărțămîntului București, al Asociațiunii „Astra” Buc., 1943, p. 24); Declarația Constituentei din Praga (6 iunie 1918), în M. Mercier, „*La formation de l'Etat Tschécoslovaque*”, G. Crès, Paris, 1923, p. 74.

⁹ Vezi P. Renouvin, J. B. Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Armand Colin, Paris, 1964, p. 196, 264—269.

¹⁰ Vezi *Société des Nations. Ses fins, ses moyens, son oeuvre*, Genève, 1935, p. 20—22; E. Pangrati, *Opinia publică și Societatea Națiunilor* (în *Politica externă a României*, p. 329—331); vezi și U. M. Ленин, *Внешняя политика Великобритании от Версаля до Локарно* Госполитиздат, Москва, 1947, p. 77.

¹¹ Unul din principalii creatori ai sistemului de la Versailles, D. Lloyd George spunea, în legătură cu aceasta, la ședința guvernului britanic din decembrie 1918: „...dacă nu vom crea ca bilanț al acestei Conferințe de pace o Ligă a Națiunilor, în țară va avea loc o decepție profundă și chiar o serioasă nemulțumire... Poporul gîndește cu oroare la menținerea situației care poate duce din nou la o astfel de tragedie. De aceea orice guvern care va îndrăzni să creeze o Societate a Națiunilor insuficient de puternică va fi judecat aspru de către poporul întreg”. D. Lloyd George *The truth about the peace treaties*, Victor Gollancz L.T.D., London, 1938, vol. 1, p. 536 (în l. rusă).

¹² V. I. Lenin, *Opere complete*, Editura politică, București, 1967, vol. 44, p. 290.

¹³ Deosebit de elocvent formula această idee unul din cei mai apropiați colaboratori ai președintelui Wilson și totodată un participant din seamă la Conferința păcii, colonelul House: „Dacă izbucnește un alt război, ceea ce li s-a întimplat rușilor poate să ni se întimplă nouă tuturor; dezorganizarea, însă va fi încă mai completă și dezastrul mai teribil”. (*Ce qui se passa réellement à Paris en 1918—1919*), Payot, Paris, 1923, p. 339).

statutului noii organizații (Pactul), elaborat sub conducerea președintelui american W. Wilson. Deși atitudinea țărilor mici și mijlocii care au participat la elaborarea statutului nu a permis înlăturarea completă a acestora de la conducerea Ligii¹⁴, rolul dominant al marilor puteri imperialiste¹⁵ era evident încă din momentul creării ei, 28 iunie 1919, când semnarea Tratatului de la Versailles a marcat nașterea Societății.

În Pactul Ligii se arăta că scopul organizației era dezvoltarea cooperării și promovarea păcii între națiuni, pornind de la convingerea necesității luării unor obligații de a nu recurge la război și de a recunoaște dreptul internațional ca regulă de comportare a guvernelor¹⁶. Conducerea organizației se încredința Consiliului său, în care cinci¹⁷ locuri permanente urmau să revină marilor puteri și patru nepermanente — celorlalte state, desemnate de Adunarea Generală. Organul coordonator era Secretariatul, cu sediul la Geneva.

Pactul stabilea necesitatea reducerii armamentelor (art. 8); stipula obligația statelor membre de a respecta și menține „integritatea teritorială și independența politică existentă” a tuturor membrilor organizației (art. 10) precum și modalitățile luptei împotriva actelor de agresiune comise contra oricărui membru al Ligii: sancțiuni economice, financiare și recomandarea unor sancțiuni militare (art. 10, 15, 16).

Statutul Societății Națiunilor suferea, însă, de pronunțate neajunsuri: nu se interzicea în mod absolut războiul; se formulau multiple rezerve în ceea ce privește problema reducerii armamentelor; nu se preconiza nici o clauză de apărare a independenței economice; procedul reglementării diferendelor era extrem de greu și nehotărît. Articolul 19, deși se referea la admiterea procedurii de reexaminare a clauzelor tratatelor „ce sînt inaplicabile” (și deci nu putea fi utilizat pentru revizuirea statutului teritorial definitivat în primii ani de după război), prin formularea însăși a posibilității revizuirii a servit drept punct de pornire a unor revendicări revizioniste, suscitînd ulterior în jurul său numeroase și aprinse polemici. Sistemul mandatelor (art. 22) instituia de fapt o formă nouă de colonialism. În vederea menținerii ordinii sociale burgheze, art. 23 preconiza „armonizarea intereselor muncitorilor și patronilor” — idee utopică și reacționară în fond, tinzînd să abată muncitorii de la lupta de clasă.

După constituirea sa ca organism internațional, Societatea Națiunilor a avut de soluționat numeroase probleme privind aplicarea tratatelor de pace. Astfel, în sarcina forului de la Geneva a trecut desăvîrșirea operei

¹⁴ În proiectul britanic (Robert Cecil), Consiliul S.N. urma să fie compus exclusiv din reprezentanții marilor puteri (vezi W. E. Rappard *Grandes et petites Puissances dans la Société des Nations*, L'Institut social roumain, Bucarest, 1936, p. 9—13).

¹⁵ Vezi A. I. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, Institutul de arte grafice „Eminescu”, Buc., 1927, p. 230.

¹⁶ *Tratatul de pace între puterile aliate și asociate și protocol. Semnate la Versailles, la 28 iunie 1919*, Imprimeria Statului, Buc., 1920, p. 5—9.

¹⁷ În realitate — numai patru, întrucît neratificarea Tratatului de la Versailles de către Congresul S.U.A. a determinat neparticiparea acestui stat la S.N.

începute de Conferința păcii: stabilirea frontierelor între statele noi apărute pe harta Europei și reglementarea unor probleme teritoriale.

În acest început al activității Ligii, în anele ei se înscriu primele succese în afirmarea rolului de mediator pentru prevenirea conflictelor armate și se conturează ca țeluri fundamentale menținerea statu-quo-ului, asigurarea securității colective și dezarmarea, toate decurgând din însuși obiectul și definiția Societății Națiunilor ca organizație interstatală destinată să mențină pacea¹⁸.

Prima încercare de a înfăptui, în această direcție, aplicarea practică a principiilor Pactului a constituit-o Proiectul de Tratat de asistență mutuală prezentat Adunării în 1923. Pentru elaborarea lui, Comisia temporară mixtă întîmpinase mari dificultăți datorită divergențelor dintre Anglia și Franța, ale căror propuneri nu dovedeau o reală preocupare pentru rezolvarea eficientă a problemei. Proiectul reprezenta un compromis între soluțiile propuse de cele două mari puteri. El preciza mijloacele de desemnare a agresorului, definea obligațiile de asistență și prevedea acordurile de asistență în cadrul continental¹⁹. Deși fusese sprijinit în cadrul ședințelor Societății de statele mai mici, ca Polonia, Cehoslovacia, Belgia, Finlanda, proiectul o fost părăsit din cauza unei vii opoziții din partea Angliei, putere cu influență preponderantă în Ligă. Ramsay MacDonald a respins toate propunerile proiectelor de tratat, motivînd aceasta prin intenția de a convoca în viitor o conferință mondială a dezarmării²⁰.

Un nou act important ce urmărea să perfecționeze statutul juridic al relațiilor internaționale (Protocolul de la Geneva, adoptat de Adunarea Generală în octombrie 1924) privea problemele reglementării pașnice a diferendelor, ale securității și dezarmării²¹. Față de proiectul Tratatului de asistență mutuală, Protocolul aducea elemente noi: interzicerea războiului, determinarea agresorului, arbitrajul obligatoriu, toate diferendele urmînd a fi soluționate printr-o decizie a Curții permanente de justiție internațională de la Haga, a Consiliului Societății Națiunilor (în unanimitate), sau a unui comitet de arbitri. Din punct de vedere juridic, Protocolul constituia o completare a Pactului și o îmbogățire a dreptului internațional. El indica soluții pentru conflictele internaționale, asimilă hotărîrea de arbitraj cu o sentință juridică și determina sancțiunile financiare, economice și militare împotriva statului care nu s-ar fi conformat arbitrajului. Războiul de agresiune a fost proclamat drept crimă de către comunitatea internațională²². Deși Adunarea Generală a recomandat în unanimitate acceptarea Protocolului, acesta a fost semnat numai de patrusprezece state, Franța fiind singura mare putere care l-a rati-

¹⁸ D. Gusti, *op. cit.*, p. 361.

¹⁹ *Petit Manuel de la Société des Nations*, Genève, 1939, p. 164.

²⁰ F. P. Walters, *op. cit.*, p. 226.

²¹ Fusese elaborat, pe baza unei rezoluții franco-britanice prezentate de Herriot și Mac Donald, de trei comisii, dintre care una era prezidată de șeful delegației române I. Gh. Duca, secundat de N. Titulescu, pe atunci ministru al României la Londra. J. Paul Boncour, *Entre deux guerres*, tome II-ème, Paris, Plon, 1945, p. 153.

²² N. Titulescu, *Documente diplomatice*, Buc., Editura politică 1967, p. 294.

ficat²³. În Anglia, Guvernul conservator care a urmat laburiștilor nu s-a arătat dispus să semneze Protocolul; Austen Chamberlain se temea că Marea Britanie ar putea fi obligată să intervină mereu cu flota sa în numele Ligii, pentru aplicarea sancțiunilor²⁴. Astfel de temeri au fost exprimate și de reprezentanții ai domeniilor engleze. În coloanele presei conservatoare se lansase zvonul că acceptând obligațiile Protocolului, guvernul Angliei va pierde controlul asupra flotei, acesta revenind Consiliului Societății Națiunilor, și cum Foreign Office nu făcea nimic pentru a-l dezminți s-a creat în rândurile opiniei publice ostilitate împotriva Genevei²⁵.

Refuzul Angliei de a semna Protocolul a îndreptat eforturile diplomației franceze pentru realizarea securității către obiective mai restrânse, spre unele tratate regionale ce urmau să fie perfectate sub auspiciile Ligii. Considerând că acordurile particulare regionale încheiate în cadrul și în spiritul Protocolului ar putea constitui etape premergătoare soluționării problemei pe plan universal, delegația franceză ceruse la dezbaterile asupra Protocolului să se menționeze în textul acestuia posibilitatea acordurilor particulare²⁶. Tratatul de la Locarno au constituit un nou pas în lupta pentru securitate colectivă. Ele cuprindeau pe lângă angajamentele de neagresiune ale statelor semnatare, privind frontierele între Germania, Franța și Belgia, și garanția inviolabilității acestor frontiere dată de Marea Britanie și Italia. Se încheiau și patru convenții de arbitraj între Germania-Belgia, Germania-Franța, Germania-Polonia și Germania-Cehoslovacia.

Considerat de unii oameni politici francezi — care se felicitau de a fi obținut garanția militară a Angliei — ca un pas înainte pe calea „constituirii unei forțe armate comune, a aliaților, necesară pentru a menține ordinea europeană”²⁷, Pactul renan, principalul act din cadrul tratatelor de la Locarno, a fost primit cu bunăvoință și de oamenii politici britanici mulțumiți că garanția engleză se limita la regiunea renană, așa cum preconizase Lloyd George în ianuarie 1922²⁸.

Opinia publică din statele aliate cu Franța manifesta, însă, nedumeriri justificate față de o deosebire evidentă de tratament în ceea ce privește granițele de vest și cele de est ale Germaniei; în timp ce primele au fost garantate de Pactul renan, frontierele cu Cehoslovacia și Polonia nu au primit decât garantarea unilaterală a Franței. Germania refuzase orice angajament în privința respectării granițelor sale răsăritene, iar Anglia și Italia — garanții Pactului renan — se dezinteresau deschis de situația aliaților Franței din

---

²³ N. Titulescu, în numele delegației române, a cerut să se modifice redactarea unui paragraf al art. 4 pentru a se menționa că arbitrajul nu se va putea aplica în diferendele privind statutul teritorial al statelor semnatare.

²⁴ J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique*, Dalloz, Paris, 1957, p. 93—94.

²⁵ F. P. Walters, *op. cit.*, p. 276.

²⁶ J. Paul Boncour, *op. cit.*, p. 159—160.

²⁷ *Ibidem*, p. 162—163.

²⁸ P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, Hachette, Paris, 1957, tome septième, p. 260.

est²⁹. Aceste aspecte semnalau o evoluție internațională defavorabilă Franței, iar prin concesiile făcute îi atrăgeau lui Aristide Briand numeroase critici în presa internă³⁰.

România fiind direct interesată în respectarea statu-quo-ului postbelic a urmărit cu atenție tratativele de la Locarno. N. Titulescu a sesizat eventualele consecințe ale negarantării frontierelor răsăritene ale Germaniei, sugerând guvernului român necesitatea inițierii negocierilor în vederea încheierii de tratate cu diferite țări³¹. El a adoptat însă o poziție favorabilă Tratatului de la Locarno exprimându-și speranța că „de noul statut al păcii, de frontierele occidentale” vor beneficia și țările din Răsărit³². În activitatea sa viitoare, N. Titulescu va milita consecvent pentru acordurile regionale recomandate de altfel ca aplicabile și pentru alte regiuni ale lumii în rezoluția din 25 septembrie 1926 (prin care Adunarea Generală aprobase Tratatul de la Locarno). Tratatul de alianță încheiat în 1926 între România și Franța, precum și relațiile în cadrul Micii Înțelegeri se înscriau, de asemenea, pe linia efortului pe care îl făcea țara noastră în vederea consolidării păcii prin politica de apărare a statu-quo-ului european.

În anii următori a crescut încrederea în posibilitatea realizării securității colective. Redresarea economică și politică a majorității statelor capitaliste creează — pentru o perioadă destul de scurtă — o stare de stabilitate și în relațiile internaționale. În sistemul securității colective se realizează un nou progres prin încheierea Pactului Briand-Kellogg. Ideea a fost a lui Aristide Briand, care într-un mesaj către națiunea americană și într-o notă adresată secretarului de stat american Frank B. Kellogg propunea ca Franța și S.U.A. să-și ia reciproc angajamentul de a renunța la război ca instrument politic. Scopul principal al lui Briand a fost întărirea securității Franței prin obținerea garanției Statelor Unite. Ideea condamnării războiului de agresiune și a reglementării pașnice a diferendelor formulată mai înainte în Protocolul de la Geneva apare în această etapă și în propunerea poloneză acceptată în unanimitate de Adunarea Generală a Ligii la 24 septembrie 1927, și apoi în februarie 1928, în propunerea delegației mexicane adoptată de Conferința panamericană de la Havana³³. Sub influența cercurilor intelectuale pacifiste americane, în răspunsul la nota lui Briand se preconizează un pact cu caracter

²⁹ P. Renouvin, *op. cit.*, p. 258—259.

³⁰ Deoarece el însuși declarase că a făcut aceste concesiuni pentru a determina guvernul german să nu încheie un acord cu U.R.S.S., presa de extremă stângă îl acuza că pune la cale o coaliție antisovietică. Extrema dreaptă îl invinuia că face jocul finanței anglo-americane. Ziarele de centru își exprimau temerea că prin admiterea Germaniei în S.N. se sprijină politica ei revizionistă. Unii istorici se întreabă dacă nu cumva Briand s-a lăsat înșelat de un joc dublu al lui Stresemann, ale cărui declarații în presă sînt în contradicție flagrantă cu cele din documentele sale private (vezi J. B. Duroselle, *Histoire Diplomatique*, p. 104—105, care menționează în acest sens, aprecierea lui P. Renouvin, bazată pe o scrisoare adresată de Stresemann Kronprinzului în septembrie 1925, după Locarno).

³¹ I. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Buc., Editura științifică, 1966, p. 156.

³² N. Titulescu *Discursuri* Buc., Edit. științifică 1967, p. 628.

³³ J. B. Duroselle, *op. cit.*, p. 109.

general, la care să poată adera toate statele care își vor asuma obligația de a nu recurge la război pentru rezolvarea diferendelor. După îndelungate negocieri în cadrul cărora și-au spus cuvântul și celelalte guverne ale marilor puteri, s-a hotărît adoptarea Pactului. Uniunea Sovietică, deși nu fusese invitată la dezbateri, a declarat că aderă la Pact.

Pactul a fost semnat la Paris la 27 august 1928 de către reprezentanții a 15 state (pînă la sfîrșitul anului 1936 au aderat 63 state, dintre care 9 nu erau membre ale Ligii), care se obligau să renunțe pentru totdeauna la război, soluționînd toate litigiile exclusiv pe cale pașnică. La cererea Franței se menționa că obligațiile anterioare ale semnatarilor Pactului și acordurilor de la Locarno nu se anulează³⁴. Eminentul diplomat român, N. Titulescu, a manifestat în timpul negocierilor unele rezerve față de Pactul de la Paris, analizînd cu deosebită luciditate consecințele pe care acesta le-ar putea avea asupra obligațiilor luate de Franța față de țara noastă prin tratatele anterioare, precum și asupra poziției Micii Înțelegeri³⁵. În septembrie 1928, după Conferința de la București a Micii Înțelegeri, care a hotărît ralierea la Pactul de la Paris³⁶, România și-a dat adeviziunea, apoi a primit și propunerea Uniunii Sovietice de a semna împreună cu celelalte state vecine Protocolul de la Moscova (9 februarie 1929) prin care hotărâu intrarea în vigoare cu anticipație a Pactului Briand-Kellogg³⁷. Se stabileau astfel conexiuni și obiective comune între România și Uniunea Sovietică pe linia asigurării securității și a menținerii păcii.

Importanța Pactului Briand-Kellogg a fost subliniată ulterior de N. Titulescu, care a arătat că acesta completează anumite fisuri ale Pactului Societății Națiunilor, reprezentînd un mare pas înainte în dreptul internațional, prin suprimarea dreptului legal de a face război nu numai pentru statele membre ale Ligii, dar și pentru statele nemembre care semnează Pactul, creînd totodată și obligația de a nu se opune sancțiunilor edictate de Societate, pentru a împiedica conflictele armate³⁸. Cu toate acestea, pactul nu prezenta multă eficiență practică, deoarece nu indica nici mijloacele materiale prin care să se realizeze respectarea angajamentelor luate de semnatarii lui, nici nu preciza care sînt sancțiunile împotriva celor ce comit agresiunea și cine le va aplica etc. În realitate, pentru guvernul american nu avea importanță rezultatul practic al pactului, ci impresia pe care trebuia să o producă acesta asupra opiniei publice din interior. Era vorba, așa cum arată N. Titulescu, de „interesul politic concret al lui Kellogg de a avea în vederea alegerilor un succes extern care pentru America nu costă nimic”³⁹.

³⁴ P. Renouvin, *op. cit.*, p. 342.

³⁵ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 235—239.

³⁶ *Ibidem*, p. 241—242.

³⁷ *История дипломатии*, том. III, Издательство политической литературы, Москва, 1965, p. 521—526.

³⁸ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 840—841.

³⁹ *Ibidem*, p. 236. Vezi și P. Renouvin, *op. cit.*, tom. VII, p. 343.

Criza economică mondială din perioada anilor 1929—1933 a avut urmări grave și asupra activității organizației de la Geneva. Tendința cercurilor monopoliste de a ieși din criză prin război și instaurarea în unele state a dictaturilor de tip fascist au produs o crescândă încordare în viața politică internațională. Pentru cercurile guvernante din marile țări capitaliste, preocupate să facă față problemelor interne, formele de cooperare promovate de Ligă prezentau tot mai puțin interes. Sistemul de securitate bazat pe solidaritate economică, pe care încearcă să-l inițieze A. Briand prin planul „Uniunii europene”, este privit cu neîncredere și eșuează.

Conflictul din Extremul Orient a fost „un punct de cotitură în istoria Societății Națiunilor”⁴⁰, prima lovitură gravă dată sistemului de securitate colectivă, promovat sub auspiciile ei. În septembrie 1931, Manciuria a fost ocupată de Japonia, unul din membrii permanenți ai Consiliului, unul dintre „Big Five” („cei cinci mari”) care dominaseră timp de un deceniu Liga⁴¹; China fusese și ea membră în Consiliu. La apelul Chinei, Consiliul a intervenit, cerînd Japoniei să-și retragă trupele, dar aceasta și-a continuat agresiunea. Mai târziu, cînd, după îndelungate deliberări, Adunarea Generală cere și ea Japoniei să părăsească teritoriul ocupat, aceasta se retrage din Ligă (27 martie 1933).

Faptul că Societatea Națiunilor nu a aplicat sancțiuni unui stat care călcase pactul a constituit un semn de evidentă slăbiciune. Micile puteri au avut motive să creadă că în cazul unei agresiuni ele nu vor putea fi protejate, dacă o mare putere ar comite agresiunea⁴². Șovăiala Ligii era datorită inerției guvernului englez care voia să evite un conflict armat cu Japonia, acesta putînd leza interesele comerciale ale Angliei în Extremul Orient.

Principiile securității colective fuseseră grav zdruncinate. Contradicțiile dintre marile puteri erau în mare măsură cauza incapacității organizației de la Geneva de a reacționa împotriva agresiunilor⁴³. Totuși, criza a fost depășită. Față de perspectivele îngrijorătoare care se conturau, față de amenințările statelor agresoare, unele țări care pînă atunci rămăseseră în afara Ligii: Mexic, Turcia, Irak, Ecuador, Afganistan au cerut să fie admise, iar Argentina care se retrăsese se întoarce.

Criza economică mondială a răsturnat și structura cooperării economice care fusese alcătuită treptat de către Societatea Națiunilor, iar unele încercări ale acesteia de a atenua consecințele crizei au eșuat. Falimentul Conferinței economice mondiale, organizate la Londra în iunie 1933⁴⁴, a demonstrat, alături de alte tentative ratate, incapacitatea Ligii în fața crizei mondiale.

Ultimii ani ai crizei economice mondiale au adus o agravare extremă și în ceea ce privește situația politică. După tensiunea în Orient, venirea la

⁴⁰ F. P. Walters, *op. cit.*, p. 467.

⁴¹ Paul Boncour, *op. cit.*, p. 198.

⁴² *Ibidem*, p. 204.

⁴³ *Ibidem* p. 48—49.

⁴⁴ G. M. Gathorne-Hardy, *A short history of international affairs, 1920—1939* Oxford University Press, 1950, p. 277—278.

putere a fascismului german (30 ianuarie 1933) a constituit un pericol nemijlocit de război pentru Uniunea Sovietică, țările din est și sud-est ale Europei și Franța. Înarmările febrile din întreaga lume înăspreau și mai mult încordarea politică, Societatea Națiunilor nereușind să întreprindă, de fapt, nimic împotriva acestora. Lucrările Conferinței de dezarmare (februarie 1932—iunie 1934)⁴⁵ au scos la iveală o serie de contradicții profunde între participanți, nepermițând adoptarea nici unei hotărâri concrete în direcția limitării cursei înarmărilor⁴⁶. România, ca și alte țări ale Micii Înțelegeri, sprijinea programul francez privind necesitatea asigurării securității, înainte de trecerea la limitarea armamentelor⁴⁷.

Delegația germană cerea insistent „egalitatea în dreptul” („Gleichberechtigung”) privind armamentele, ceea ce ar fi însemnat lichidarea clauzelor militare ale Tratatului de la Versailles, teză ce a găsit sprijin din partea reprezentanților Marii Britanii, care admiteau „în interesele echilibrului european” să se accepte această revendicare. În decembrie 1932, Conferința celor 5 puteri (Anglia, Franța, S.U.A., Germania și Italia) a recunoscut Germaniei și altor țări „dezarmate” egalitatea drepturilor într-un regim care cuprinde securitatea pentru toate națiunile⁴⁸. Practic, această hotărâre, pe lângă faptul că nici nu ținea cont de forul de la Geneva ca atare (Conferința celor cinci are loc în afara Ligii), dezmințea scopul însuși al Conferinței de dezarmare.

Lucrările Conferinței de dezarmare au fost, însă, într-o oarecare măsură înviorate de participarea activă a delegației sovietice, care a propus inițial un proiect de rezoluție privind dezarmarea generală, iar după ce acesta a fost respins, un proiect de convenție asupra dezarmării progresive, pe etape și categorii de țări⁴⁹. Nici acest proiect nu a fost adoptat, întrucât puterile participante nu doreau, în realitate, să treacă la limitarea armamentelor. În condițiile când eșecul conferinței părea inevitabil, delegația sovietică (prin conducătorul său M. Litvinov) a propus Conferinței (februarie 1933) un proiect de convenție referitoare la definirea agresorului — singura propunere constructivă și cu perspective de viitor, făcută în cadrul acestei întâlniri diplomatice. Delegația română a fost prima și consecventă susținătoare a propunerii sovietice⁵⁰. „Atitudinea Domniei Voastre în susținerea punctului de vedere sovietic va cântări în balanță”, — îi spunea lui N. Titulescu Dovga-

⁴⁵ Conferința a fost pregătită de o serie de întâlniri prealabile (în 1920—1925 și în 1926—1929), în care au fost dezbătute anumite aspecte teoretice și practice ale problemei dezarmării. Un loc important îl ocupă stabilirea corelației dintre securitate și dezarmare, cit și elaborarea proiectului de convenție privind limitarea armamentelor. Ca președinte al sesiunilor a 11-a și a 12-a ale S.N., N. Titulescu a sprijinit desfășurarea lucrărilor Comisiei pregătitoare a Conferinței pentru dezarmare (vezi A. Soreanu, *Dezarmarea*, Buc., 1934, p. 52—60).

⁴⁶ A. Soreanu, op. cit., passim.

⁴⁷ Vezi G. Macoveșcu, *Opera diplomatică a lui Nicolae Titulescu în Nicolae Titulescu, Documente diplomatice*, p. 33—34.

⁴⁸ A. Soreanu, op. cit., p. 79—82; hotărârea a fost luată sub presiunea Germaniei care amenința să părăsească Conferința dacă nu i se recunoaște egalitatea în drepturi.

⁴⁹ *Ibidem.*, p. 65. Vezi și *Всемирная история*, том. IX, Издательство социально-политической литературы, Москва, 1962, p. 246—247.

⁵⁰ I. M. Orgea, „O etapă rodnică. Din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice 1928—1936”, Buc., Edit. politică, 1967, p. 40—43; p. 93—97.

levski, ministrul sovietic la Paris, mulțumindu-i diplomatului român pentru acest ajutor⁵¹. Nicolae Titulescu nu numai că a sprijinit propunerea sovietică la Geneva și a semnat în iulie 1933, la Londra, cele două convenții de definire a agresorului, dar a exercitat și o influență considerabilă atât în Comisia de studii, cât și asupra redactării convențiilor de definire a agresorului⁵².

Activitatea delegației sovietice la Conferința de dezarmare, precum și unele reacții pozitive la propunerile sale, de genul celei de mai sus, erau semnele unor modificări importante ce se conturau în relațiile internaționale începând din anul 1933. Pe de o parte, o pleiadă întreagă de oameni politici lucizi⁵³, depășind postura de suspiciune și aversiune de clasă față de țara socialismului, au început să vadă în Uniunea Sovietică un aliat potențial împotriva pericolului războinic în genere, al celui hitlerist în special; pe de altă parte, diplomația sovietică, care pînă atunci nu făcuse parte din Ligă⁵⁴, și-a modificat de asemenea atitudinea și pornind de la necesitatea stringentă de a folosi orice mijloc posibil pentru menținerea păcii și-a manifestat intenția de a colabora cu țările amenințate de agresiune și în cadrul Societății Națiunilor⁵⁵. Această din urmă schimbare era cu atât mai importantă cu cât în planurile agresive ale hitlerismului se prevedea un atac asupra Societății Națiunilor și a dreptului internațional în general⁵⁶. Pe aceeași linie mergea proiectul Pactului celor patru (martie 1933) care, prin intermediul unui Directorat european (Anglia, Franța, Italia, Germania), preconiza revizuirea tratatelor postbelice, inclusiv Pactul Ligii, fără să mai țină seama de Societatea Națiunilor, de părerea țărilor amenințate⁵⁷. Protestul unanim al țărilor membre ale Micii Înțelegeri împotriva subminării principiilor securității colective, impunerii Directoratului în patru și, în special, împotriva clauzei revizuirii, a avut o influență puternică asupra poziției Franței⁵⁸; el a împiedicat ratifi-

⁵¹ Arh. Inst. de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fond 3, dos. nr. 355, f. II (Telegrama cifrată 206 din 25 mai 1933).

⁵² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dos. nr. 8083, *Memoriul lui N. Titulescu către Carol al II-lea (toamna anului 1939)*, p. 37—39.

⁵³ Cum au fost Ed. Herriot, Louis Barthou, J. Paul-Boncour, în Franța; într-o anumită privință, W. Churchill, Vansittart și Eden în Anglia; Titulescu, Politis și alții în țările mijlocii și mici.

⁵⁴ Această poziție a fost legată în special de politica antisovietică a puterilor apusene ce dominau Liga; promovînd, însă, o politică de pace, U.R.S.S. nu a refuzat colaborarea cu S.N. nici înainte de intrarea sa în această organizație; U.R.S.S. a participat la o serie de conferințe organizate de S.N. (cum a fost și cazul Conferinței de dezarmare) precum și la lucrările unor comisii care după părerea guvernului sovietic, „puteau să contribuie la realizarea unor rezultate întrucîtva folositoare umanității sau unor interese economice” (vezi *Курс международного права*, Издательство У.М.О., Москва, 1946, p. 414—415).

⁵⁵ Vezi P. Renouvin, *op. cit.*, tome VIII-ème, 1958, p. 45—56; vezi și *История дипломатии*, том III, 594—599.

⁵⁶ Vezi *Les événements survenus en France de 1933 à 1945*, Paris, tome I, p. 28—29; Vezi și *Нюрнбергский процесс, сборник материалов*, том I, Москва, 1952, p. 35.

⁵⁷ P. Renouvin arată că unul din motivele creării Pactului în patru a fost intenția de a impune țărilor Micii Înțelegeri aplicarea art. 19 lucru ce nu putea fi realizat prin organele S.N., ci exclusiv prin hotărîrea marilor puteri apusene (*Histoire des relations internationales*, tome VIII-ème, II, p. 29).

⁵⁸ *Ibidem*; vezi amănunte și la E. C a m p u s, *Mica Înțelegeri*, Buc., Edit. științifică, 1968, p. 133—143.

care a Pactului, care a fost doar parafat la Roma la 15 iunie 1933, într-o formă nouă, fără clauza revizuirii. În desfășurarea acțiunii Micii Înțelegeri împotriva Pactului celor patru, un rol important l-a avut N. Titulescu, care a acționat ferm și energic⁵⁹, influențând cercurile diplomatice franceze și engleze⁶⁰.

Între timp, retragerea Germaniei hitleriste din Ligă (octombrie 1933) a agravat și mai mult situația internațională, însemnând o lovitură grea pentru Societatea Națiunilor⁶¹. În aceste condiții, înțelegerea de către oamenii politici clarvăzători a necesității participării la sistemul securității colective a Uniunii Sovietice a dus la conturarea ideii unei apropieri franco-sovietice, idee printre ai cărei promotori un loc important îl ocupa și J. Paul Boncour⁶². Încă la sfârșitul anului 1933, Paul Boncour discută cu Dovgalevski (Paris), iar ulterior cu Litvinov (Geneva), problema acestei apropieri, opinînd și pentru invitarea Uniunii Sovietice în Ligă⁶³. În septembrie 1934, răspunzînd invitației a 30 de țări, U.R.S.S. intră în organizația de la Geneva⁶⁴. Nicolae Titulescu, care a contribuit din plin la restabilirea relațiilor diplomatice româno-sovietice (iunie 1934)⁶⁵, a militat în acea vreme pentru apropierea de U.R.S.S.⁶⁶.

Intrarea U.R.S.S. în Liga Națiunilor a inspirat o nouă încredere forțelor democratice și antifasciste față de Geneva, fiind pretutindeni salutăată de organizațiile muncitorești și democratice, de întreaga presă comunistă și democratică⁶⁷. În declarația lui M. Litvinov, făcută în prima zi a participării

⁵⁹ Vezi în legătură cu acest lucru și relatările ziarului „Dimineața” referitoare la întrevederile lui Titulescu cu oamenii politici din Paris și Londra („Dimineața” din 1, 2, 3, 5 aprilie 1933).

⁶⁰ Este interesantă în acest sens telegrama ambasadorului german în Anglia Hoesch, în care referindu-se la opunerea lui Vansittart față de clauza revizionistă, diplomatul Reichului vede o nemijlocită legătură între această poziție a lui Vansittart și „convorbirea îndelungată cu Titulescu”, pe care a avut-o în prealabil omul politic englez (Telegrama nr. 98 din 7 aprilie 1933 în *Documents on German Foreign Policy, 1918—1945*, London, 1949, Serie C, vol. I, doc. 146).

⁶¹ *The Evolution of International Organizations*, p. 34.

⁶² J. Paul-Boncour, *op. cit.*, tome II, Plon, Paris, 1945, p. 362.

⁶³ *Ibidem*, p. 364—365.

⁶⁴ La 15 septembrie 1934, Consiliul S.N. s-a pronunțat pentru acordarea unui loc permanent Uniunii Sovietice, aceasta devenind membră a S.N. (I. M. О преа О етапă родничă..., p. 69—72) Vezi și *История дипломатии*, том III, p. 599—603.

⁶⁵ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 558—559.

⁶⁶ „Eminentul dv. ministru de externe, spunea Paul Boncour în martie 1935, prin politica sa atât de judicioasă față de marea dv. vecină, ne-a arătat temelia apropierii noastre cu societetele... și după ce am conferit cu domnia sa am pășit la negocierile noastre cu Rusia” (citată după D. V. Barnoski, *Uniunea europeană și opera d-lui Titulescu*, Buc., 1935, p. 40). Referitor la aceeași chestiune în *Dicționarul diplomatic sovietic* (de sub redacția lui A. A. Gromîco) se menționează: „Titulescu a fost unul dintre inițiatorii invitării Uniunii Sovietice de a intra în Liga Națiunilor” (*Дипломатический словарь. Политиздат*, Москва, 1964, p. 357.)

⁶⁷ Presa democratică din România a fost prezentă în această acțiune de sprijinire a intrării U.R.S.S. în S.N. În ajunul acestui eveniment „Cuvîntul liber” scria: „Veriga rusească are menirea să întărească lanțul antirevizionist”, subliniind că politica pașnică a guvernului sovietic „se încorporează în mod firesc în politica pacifistă de la Geneva” („Cuvîntul liber”, nr. 31 din 9 iunie 1934, p. II). Vezi și articolul semnat de Ilie Cristea, *Societatea Națiunilor în „Cuvînt nou”*, din 23 septembrie 1934.

delegației Uniunii Sovietice la lucrările Adunării Generale, se sublinia scopul ce urma să aibă activitatea U.R.S.S. în această organizație: colaborarea și prin intermediul Ligii la menținerea „păcii indivizibile”⁶⁸.

În cadrul Societății Națiunilor, delegația sovietică a promovat în mod consecvent concepția sa privind sistemul securității colective, urmărind mărirea eficienței forului internațional prin încheierea a o serie de pacte regionale, menite să asigure asistența mutuală imediată în cazul atacului asupra unuia din participanții la înțelegerea respectivă⁶⁹. N. Titulescu împărtășea pe deplin această concepție, preconizând „coordonarea progresivă a acțiunii noastre cu aceea a statelor cu interes comun, pînă la integrarea ei în grupuri internaționale din ce în ce mai mari. De la național prin regional la universal, iată lozinca României peste graniță”⁷⁰.

O întruchipare practică a ideii securității colective urma să devină pactul oriental, în jurul căruia s-au dus tratative cu Uniunea Sovietică, inițiate de J. Paul Boncour⁷¹, continuate cu entuziasm și energie de Barthou, dar, încheiate, pe o bază îngustată, de Laval⁷², în anii 1934–1935. Urmînd să cuprindă U.R.S.S., Franța, Polonia, Cehoslovacia, Țările Baltice, pactul oriental depășea teza îngustă a securității apusene, manifestată în Tratatul locarniene; el prevedea atît securitatea țărilor din răsărit, cît și a celor din apusul Europei. Cu toate că Pactul oriental trebuia inițial să se extindă numai asupra țărilor enumerate mai sus⁷³, România și Iugoslavia urmînd să facă

⁶⁸ Referindu-se la anumite slăbiciuni ale organizației de la Geneva și desolidarizîndu-se de unele din acțiunile ei anterioare (în special, cele legate de sistemul mandatelor), delegatul sovietic sublinia: „Sînt totuși convins că printr-o voință fermă și o colaborare prietenească a tuturor membrilor acesteia (S.N.-n.n.) se pot realiza multe..., în vederea micșorării maximele a șanselor războiului. Aceasta reprezintă, însă, o sarcină destul de onorabilă și nobilă, a cărei realizare va aduce foloase incalculabile omenirii” (*История дипломатии*, том III, 599).

⁶⁹ Într-un discurs ținut la Adunarea Generală a S.N. din 14.IX.1935, Litvinov sublinia: „Securitatea colectivă nu poate fi asigurată prin intermediul numai al Statutului Ligii Națiunilor... Statele... sau mai curînd grupe de state trebuie, pe temelia Statutului Ligii, să-și ia măsuri suplimentare proprii. Aceste măsuri și-au găsit o expresie îndeobște recunoscută în pactele regionale de asistență mutuală” *Внешняя политика СССР, сборник документов*, том IV (1935–VI 1941), Москва, 1946, p. 63).

⁷⁰ Expozeul lui N. Titulescu din 4 aprilie 1934, în *România și revizuirea tratatelor*, Imprimeria națională, Buc., 1934, p. 41.

⁷¹ Deși Paul Boncour inițiază tratative de apropiere, se pare că ideea Pactului multilateral de securitate colectivă aparține diplomației sovietice (vezi *Новая и новейшая история*, nr. 4/1966, p. 17). De altfel, nici Paul Boncour nu revendică paternitatea franceză a Pactului oriental, subliniind doar inițiativa sa privind tratativele bilaterale (vezi J. P a u l B o n c o u r, *op. cit.*, tome III-ème, p. 362). Elaborarea planului concret al Pactului oriental a fost realizată de Louis Barthou (mai 1934).

⁷² *Ibidem*, p. 370–371.

⁷³ Negocierile privind încheierea Pactului oriental au fost inițiate (sfîrșitul anului 1933) ca urmare a primejdiei evidente de ieșirea Germaniei hitleriste din S.N. și preconizau asistența țărilor amenințate împotriva Germaniei. În cursul tratativelor (mai-iunie 1933), în cadrul concretizării proiectelor Pactului, s-a conturat, însă, ideea atragerii în Pact și a Germaniei (ea apare în proiectul lui Barthou în vederea contrabalansării încercărilor germane de a discredită ideea Pactului de asistență mutuală); ulterior, Letonia și Estonia condiționează adeziunea lor la Pact prin includerea Germaniei și Poloniei, idee sprijinită și de Anglia și care ducea indirect spre torpilarea Pactului oriental.

respingînd categoric însăși ideea unor măsuri eficiente împotriva înarmării fățișe a Germaniei⁸¹. Rezoluția Consiliului Ligii (17 aprilie 1935) constata încălcarea drepturilor „comunității internaționale” de către Germania și prevedea studierea, în cadrul unei Comisii speciale, a „măsurilor economice și financiare”, ce vor trebui luate în cazul unei noi încălcări a tratatelor postbelice⁸². Procedul reflecta la scara Ligii Națiunilor tendințele conciliatoriste ce își croiau o cale, tot mai largă în cercurile guvernamentale britanice, dar și în cele franceze⁸³. Acestor forțe li se opuneau eforturile elementelor anti-războinice și anticonciliatoriste.

Confruntarea acestor două tendințe s-a produs și în timpul discuțiilor în cadrul Societății Națiunilor cu privire la conflictul italo-etiopean⁸⁴, discuții ce au dus la luarea hotărîrii de a aplica pentru prima dată — și într-o sferă limitată — sancțiunile împotriva agresorului, prevăzute în articolul 16 al Pactului. Intențiile unor grupări politice influente atât din Franța, cât și din Anglia de a lăsa Italiei mîna liberă în Etiopia, pentru a o împiedica în formularea unor pretenții teritoriale în Europa⁸⁵, au primit în cadrul dezbaterilor Societății riposta forțelor care militau pentru o opoziție hotărîită față de agresor. Poziția delegației sovietice, care lupta pentru sancțiuni eficiente, pentru punerea în aplicare a mecanismului securității colective⁸⁶, a fost sprijinită într-un mod consecvent de către N. Titulescu⁸⁷, delegația României situîndu-se în mod constant, tot timpul dezbaterilor referitoare la agresiunea

⁸¹ Afară de o insuficientă fermitate față de Germania, hotărîrile Conferinței de la Stresa, extrem de general formulate, se limitau la susținerea statu-quo-ului exclusiv european, păstrîndu-se o tăcere semnificativă asupra pregătirilor pentru expansiunea guvernului mussolinian în Etiopia (vezi P. Renouvin *Histoire des relations internationales*, tome VIII-ème, II, p. 78—84). Tendințele unor cercuri franceze de a se apropia de Italia, cu toate că intrau în anumite calcule antigermane, aveau un caracter „mînchenez” prin esența lor: ele urmăreau, prin sacrificarea Etiopiei, să impună Italiei obligația de a nu revendica schimbări teritoriale în Europa.

⁸² Discutarea în Consiliul S.N. a gestului Germaniei s-a făcut în virtutea articolului 11, § 2 al Pactului Ligii, despre care Paul Boncour scria că era „cel mai liniștitor din articolele Pactului” (J. Paul Boncour, *op. cit.*, vol. III, p. 8—9). Vezi și *Société des Nations en 1935*, p. 28.

⁸³ Referindu-se la reacțiile „mediocre sau slabe” ale Consiliului S.N. față de actele de agresiune, la „incapacitatea pe care o manifestă” Liga în această perioadă, Renouvin sublinia că acestea „nu trebuie scimputate exclusiv mecanismului securității colective sau lacunelor Pactului. Cauza profundă o constituie comportamentul celor două mari puteri a căror influență este dominantă în sinul Consiliului Societății”: Franței și Angliei. (P. Renouvin *op. cit.*, p. 48—49).

⁸⁴ Vezi A. Cohen, „*La Société des Nations devant le conflit italo-etiopean*”, Genève, 1960.

⁸⁵ Aceste intenții s-au reflectat deosebit de concludent în comportarea lui Laval, care, datorită unor promisiuni făcute lui Mussolini, în ianuarie 1935 (vezi și P. Renouvin, *op. cit.*, p. 78—81), a avut o poziție oscilantă în S.N., dînd înapoi chiar și în fața propunerilor engleze privind aplicarea sancțiunilor economice (limitate și acestea). O altă manifestare de același gen a fost planul Laval-Hoare (1 decembrie 1935).

⁸⁶ Vezi în special discursurile lui Litvinov și Potemkin în S.N. în perioada septembrie—noiembrie 1935 (în *Внешняя политика СССР, сборник документов*, том IV, p. 58—61, 67—69, 74—75).

⁸⁷ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 56—59.

Italiai împotriva Etiopiei, în extremitatea radicală a Ligii⁸⁸. Cu toate că poziția cercurilor conciliatoriste ale puterilor apusene submina politica sancțiunilor (până la urmă, acestea sînt retrase oficial în iulie 1936), aplicarea măsurilor împotriva agresorilor a creat un precedent, care pe o altfel de bază ar fi putut contribui la frînarea agresiunii.

Guvernele marilor puteri apusene continuau, însă, să alunece pe calea periculoasă a „securității apusene”. Ocuparea de către Reichul hitlerist a zonei demilitarizate renane (7 martie 1936), deși a însemnat o încălcare a Tratatului de la Versailles (articolele 42 și 43) cît și a Pactului renan, nu a provocat nici aceasta luarea unor măsuri de ordin militar din partea Franței, ci doar o acțiune diplomatică extrem de inconsecventă a acesteia în Societatea Națiunilor⁸⁹. Discutarea acestei probleme în Consiliu (Londra, 14—25 martie) s-a limitat la constatarea faptului încălcării de către Germania a tratatelor, după care s-au propus Reichului negocieri diplomatice pe tema unui nou statut renan, acceptînd în fond răsturnarea ordinii internaționale de pînă atunci⁹⁰.

Eșecul sancțiunilor împotriva Italiai și poziția „de acceptare” (după expresia lui P. Renouvin) față de încălcarea tratatelor în cazul zonei renane a dus la scăderea bruscă a prestigiului Ligii: organizația de la Geneva și încercările de a crea securitatea colectivă în Europa au primit o lovitură de o gravitate extremă⁹¹. Vocile sceptice la adresa forului internațional au început să se înmulțească, iar atacurile statelor revizioniste „avînd drept program distrugerea Ligii Națiunilor”⁹² să devină tot mai insistente. În aceste condiții, acceptarea ideii privind reforma Pactului Societății Națiunilor ce se contura în unele cercuri engleze putea să fie fatală pentru organizația internațională.

Toate acestea explică atît profunda îngrijorare cît și noile încercări ale statelor ce luptau pentru menținerea statu-quo-ului de a salvagarda „forța dreptului” pe care o reprezenta încă — cu toate scăderile ei — Liga. Discutarea în cea de-a 92-a sesiune a Consiliului a propunerii delegatului chilian referitoare la reforma Pactului a suscitât o replică promptă din partea acestor state prin glasurile lui Litvinov, Titulescu, Barcia (Spania), Rüstü Aras (Turcia)⁹³. Discursul eminentului diplomat român, de altfel ultimul în cadrul Ligii, a respins categoric propunerea reformei ce însemna în fond dezarmarea forului de la Geneva, în momentul cînd era chemat „să îndeplinească misiunea pentru care a fost constituit”⁹⁴. Urmarea acestui discurs, după cum sublinia

⁸⁸ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 650—651, 656, 664, 678, *passim*.

⁸⁹ P. Renouvin, *op. cit.*, p. 12—99. Tratatul de la Locarno prevedea dreptul Franței la o acțiune militară imediată în cazul încălcării regulamentului referitor la zona demilitarizată, fără nici un aviz prealabil al S.N. Abia după aceea se prevedea sesizarea Consiliului S.N. (J. Paul Boncour, *op. cit.*, tome III, p. 31—32).

⁹⁰ Vezi în legătură cu aceasta telegramele lui N. Titulescu trimise între 15—25 martie, in N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 722—738.

⁹¹ Vezi aprecierea lui P. Renouvin, *op. cit.*, p. 99.

⁹² „Arena”, nr. 6 din 28 mai 1936.

⁹³ „Société des Nations, Journal officiel”, nr. 7, din iulie 1936, p. 751—755.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 753—755; vezi și N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 784—785.

delegatul francez Yvon Delbos⁹⁵, a fost schimbarea concepției asupra modificării Pactului, hotărîndu-se numirea unei comisii speciale în vederea punerii lui în aplicare, cu scopul, deci, de a mări eficiența Ligii⁹⁶. Această din urmă contribuție directă a lui N. Titulescu la activitatea organizației de la Geneva⁹⁷, corespunzînd scopurilor promovate de organizațiile democratice și antifasciste în acea vreme⁹⁸, atît în România, cît și pe scară internațională a provocat un ecou răsunător în presă⁹⁹.

Criza Societății Națiunilor nu a mai putut fi, însă, depășită. Începînd din vara anului 1936, cu toate că aparatul complex și greoi al Ligii a continuat să funcționeze, este surprinzătoare absența, de fapt, a acestei organizații de la problemele vitale ale vieții internaționale. Intervenția italo-germană împotriva guvernului republican în Spania, atacul Japoniei împotriva Chinei¹⁰⁰, pregătirea și realizarea Anschluss-ului, dezmembrarea și ocuparea Cehoslovaciei — evenimente grave — nu apăreau decît tangențial în lucrările Ligii. Tolerarea agresiunii statelor fasciste, promovată de cercurile ce se aflau în fruntea politicii externe a Angliei și Franței, paraliza și organismul de la Geneva. Apelurile lui Litvinov către Adunarea Generală, cu cerința de a ajuta Spania republicană sau China¹⁰¹, nu aveau alte rezultate decît formarea unor noi comitete și comisii, exprimări de simpatie sau regrete, de considerente generale din domeniul dreptului internațional — în cel mai bun caz. Anschluss-ul nu a avut în cadrul Societății nici un ecou. Declarația guvernului sovietic, care se arăta gata să treacă la discutarea imediată, „în cadrul Ligii Națiunilor sau în afara ei, a măsurilor practice, pe care le dictează împrejurările“¹⁰², a fost respinsă de către guvernul englez. Același efect l-au avut și numeroasele declarații și propuneri concrete ale guvernului sovietic în perioada

⁹⁵ „La Société des Nations, Journal officiel“, nr. 7 din iulie 1936, p. 755.

⁹⁶ Hotărîrea privind crearea acestei Comisii a fost luată la Adunarea Generală a S.N. din 8 octombrie 1936 („Société des Nations. Supplément special“, n. 153, octombrie 1936, p. 11).

⁹⁷ În perioada de după demitere, înlăturat din viața politică oficială, N. Titulescu a continuat să contribuie, folosind enormul său prestigiu, la întărirea S.N. (vezi N. Titulescu, *Documente diplomatice*, p. 814—819, 823—834, 839—842).

⁹⁸ Într-un document programatic al P.C.R., din august 1936, se arăta: „Liga Națiunilor, întărită prin intrarea Uniunii Sovietice, poate deveni, prin sprijinul maselor, o piedică, pentru dezlănțuirea războiului“ (*Documente din istoria P.C.R., 1934—1937*, Buc., Edit., de stat pentru literatură politică, 1957, p. 415); în programul adoptat la Congresul de la Bruxelles a R.U.P. — pentru pace, figura ca un punct special: „Întărirea Societății Națiunilor... stabilirea unui mecanism eficace în cadrul S.N. pentru aranjarea situațiilor susceptibile de a provoca un război“ (vezi „Gazeta muncitorească“, an II, nr. 9, din octombrie 1936).

⁹⁹ În legătură cu ecoul discursului lui N. Titulescu din 26 iunie 1936, vezi și A. Niri *Ultimul discurs al lui N. Titulescu în S.N.* („Ramuri“ nr. 7 (24), din 15 iunie—15 iulie 1966, p. 17).

¹⁰⁰ Vezi Alessandro Casella *Le conflit sino-japonais de 1937 et la Société des Nations*, Librairie générale de droit et jurisprudence, Paris, 1967.

¹⁰¹ La ședința plenară din 21 septembrie 1937, supunînd unei critici severe politica de menajare a agresorului, Litvinov cerea să se acorde un sprijin eficace Spaniei și Chinei, arătînd că „o politică hotărîtoare a Ligii“ într-un caz concret putea să prevină noi agresiuni (*Внешняя политика СССР, сборник документов*, том IV p. 309, 310).

¹⁰² *История дипломатии*, том III p. 719

crizei cehoslovace¹⁰³. Față de actele statelor agresoare, în condițiile politicii müncheneze, organizația de la Geneva a părăsit avanscena politicii internaționale. Paul Boncour scria despre „penibila” adunare din septembrie 1938, când Liga discuta „afaceri curente în timp ce se juca o astfel de tragedie¹⁰⁴, cum a fost criza cehoslovacă, urmată de dezmembrarea și după aceea de cotopirea unuia din cei mai fideli membri ai Societății. Izbucnirea celui de-al II-lea război mondial a pus de fapt capăt existenței și încercărilor organizației creată cu atîta solemnitate în urmă cu douăzeci de ani.

*

Falimentul suferit de Liga Națiunilor pe terenul relațiilor politice interstatuale — incontestabil, cea mai importantă sferă de activitate — nu însemna însă o totală nereușită. Numeroasele organizații formate în cadrul forului de la Geneva sau prin intermediul lui au desfășurat în toată perioada interbelică (iar unele chiar și după izbucnirea războiului) o susținută muncă în domeniul relațiilor economice, sociale, spirituale între țările membre ale Societății. Dimitrie Gusti vorbea pe drept cuvînt despre opera sociologică a Ligii, care tindea să dea „un substrat real, care este tocmai solidaritatea economică și spirituală” organizării politico-juridice a păcii. De o reală importanță erau încercările Ligii de a forma „o nouă mentalitate”¹⁰⁵, o mentalitate antirăzboinică în cadrul intelectualității, tineretului, generației de mîine. În această ordine de idei, trebuie relevată activitatea desfășurată de Organizația de cooperare intelectuală a Societății Națiunilor.

Ideea creării acestei organizații a fost lansată de Lordul Balfour și Léon Bourgeois, oameni politici cu rol important în cadrul Ligii și susținută de filozoful Henri Bergson¹⁰⁶. În raportul prezentat Adunării Generale la 2 septembrie 1921, Léon Bourgeois sublinia importanța schimbului de idei pentru realizarea celui „spirit de reciprocă înțelegere internațională fără care Societatea Națiunilor nu poate trăi”¹⁰⁷. El indica atît problemele de care urma să se ocupe viitoarea organizație, cît și atmosfera în care să se desfășoare activitatea ei: „Trebuie să se evite să se lovească în originalitatea spiritului național, să se permită fiecăruia să se dezvolte cu mai multă forță și vitalitate, folosind tezaurul comun de cunoștințe, de metode, de descoperiri ale tuturor”¹⁰⁸.

Prima comisie internațională de cooperare intelectuală care urma să conducă activitatea Organizației a fost convocată la Geneva la 1 august 1922. Dintre cei doisprezece membri ai săi făceau parte savanți de renume mondial, ca Marie Curie, A. Einstein¹⁰⁹ și alții.

¹⁰³ *История дипломатии*, p. 732—739; vezi și Renouvin, *op. cit.*, tome VIIIème, p. 131—132; vezi și Walters, *op. cit.*, p. 782.

¹⁰⁴ J. Paul Boncour, *op. cit.*, tome III, p. 110.

¹⁰⁵ D. Gusti, *Originea și ființa Societății Națiunilor*, în *Politica externă a României*, p. 366.

¹⁰⁶ Mesajul prof. Gilbert Murray asupra cooperării intelectuale în „Bulletin de l'Enseignement. Société des Nations” no. 4, Décembre 1937, p. 161—164.

¹⁰⁷ *La Société des Nations et la Coopération Intellectuelle*, Genève, 1923, p. 5.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 6.

¹⁰⁹ Deși a acceptat numirea sa în această comisie, Einstein nu a participat la ședințele ei pînă în 1924. El a fost atacat în chip josnic de presa naționalistă din Germania pentru că a consimțit să facă parte din conducerea organizației (F. P., Walters, *op. cit.*, p. 191, 193).

Organizația de cooperare intelectuală a stabilit legături cu instituțiile științifice și culturale din diferite țări, prin intermediul comitetelor naționale de cooperare intelectuală¹¹⁰ și al institutelor și comitetelor internaționale care erau în subordinea sa¹¹¹. A acordat o deosebită atenție schimbului de păreri, circulației ideilor și difuzării cuceririlor științei și valorilor literaturii și artei universale, considerându-le ca mijloace în slujba ideilor păcii, a educației sociale și artistice, a cunoașterii reciproce și comprehensiunii internaționale. Sub auspiciile Organizației s-au încheiat acorduri pentru protecția patrimoniilor artistice și a monumentelor istorice, s-au elaborat un Statut internațional al antichităților și săpăturilor arheologice, Convenția pentru difuzarea filmelor educative, s-au organizat consfătuiri cu reprezentanți ai companiilor naționale de radiodifuziune în vederea alcătuirii unor programe care să asigure cunoașterea reciprocă între popoare, au apărut numeroase publicații¹¹².

Problemele învățămîntului și educației au ocupat un loc central în activitatea Organizației de cooperare intelectuală. Apreciind că studiul istoriei poate aduce o contribuție importantă în direcția educării tineretului în spiritul păcii, Comisia de cooperare intelectuală a elaborat *Declarația privind învățămîntul istoriei* (2 octombrie 1937), în care se subliniază necesitatea „de a se scoate în evidență, în predarea istoriei universale, elementele care pot să contribuie la înțelegerea interdependenței națiunilor“, recomandîndu-se în același timp și constituirea pe lângă Comisiile naționale de cooperare intelectuală a unor comitete de specialiști care urmau să propună autorităților statului respectiv revizuirea manualelor școlare de istorie dacă acestea conțineau prezentări denaturate sau interpretări care să trezească dușmănie față de alte națiuni¹¹³. Pentru înlăturarea denaturărilor șovine în predarea istoriei și în scrierile istorice și-au spus cuvîntul și la noi intelectuali comuniști¹¹⁴ sau chiar unii reprezentanți ai orientării democrat-burgheze¹¹⁵. O activitate

¹¹⁰ Pînă în 1939 s-au format peste 40 de comitete naționale. (F. P. Walters, *op. cit.*, p. 193).

¹¹¹ Acestea erau: Institutul internațional de cooperare intelectuală de la Paris, Institutul internațional pentru problemele educative ale cinematografului de la Roma, Comitetul permanent de arte și litere, Comitete pentru cooperare interuniversitară, pentru educație, pentru muzee, bibliotecari, directori de arhive etc.

¹¹² Un repertoriu al traducerilor în diferite domenii (știință, filozofie, literatură, artă), Ghidul internațional al arhivelor, lucrări asupra organizării bibliotecilor și asupra rolului social al bibliotecilor populare, o revistă pentru schimbul de studii și informații între institutele de arheologie și cele de Istoria artelor etc. (vezi *Petit Manuel de la Société des Nations*, p. 278—280).

¹¹³ *Déclaration concernant l'Enseignement de l'histoire*, în „Bulletin de l'Enseignement de la Société des Nations“, Genève, no. 4, Décembre, 1937, p. 205. Vezi și *La Société des Nations en 1937*, p. 168. Vezi și *L'esprit international et l'Enseignement de l'histoire*. Collection d'actualités pédagogique, Ed. Delachaux et Niestlé S.A. Neuchatel, 1922, p. 8.

¹¹⁴ Vezi articolele semnate de Ilie Cristea, în „Adevărul“ din 19.III.1925; Miron Constantinescu, *Recenzie la „Cartea Căpitanilor“ de E. Bernea* în „Românismul“, nr. 9, din 6.VI.1937.

¹¹⁵ Al. Ciulcu, *Istoria șovinistă împotriva păcii*, în „Gîndul Vremii“, nr. 1 din 15.XI.1933; N. Lălu: *Cum se învață istoria*, în „Cuvîntul Liber“, nr. 28 din 18.V.1935; articolele din „Școala și Viața“, nr. 6—7, XI—XII. 1935.

multilaterală a desfășurat în cadrul Organizației de cooperare intelectuală, ca delegată permanentă a țării noastre, Elena Văcărescu, personalitate proeminentă a vieții culturale și diplomatice internaționale în perioada dintre cele două războaie mondiale¹¹⁶. În anii care anunțau criza iminentă a politicii Societății Națiunilor, N. Titulescu a activat și în cadrul Comisiei internaționale de cooperare intelectuală, discutând în întrevederile sale cu savanți de renume mondial evenimentele politice¹¹⁷.

Organizația de cooperare intelectuală a contribuit la întărirea influenței Ligii, dar începându-și activitatea într-o lume divizată de amintirile războiului, frământată de contradicții sociale și crize economice, fiind lipsită de resursele financiare necesare, nu a îndeplinit decât o mică parte din planurile sale. Ea a reușit să evite primejdia pe care o semnala primul său președinte filozoful H. Bergson „de a se considera ca un fel de superintelență, de intelență supranațională,¹¹⁸ și a lucrat totdeauna pentru scopuri practice în interesul muncii intelectuale și al intelectualilor.

*

Faptul că Societatea Națiunilor nu a reușit să preîntâmpine izbucnirea unor serii de războaie locale, urmate de catastrofa celui de-al II-lea război mondial, este, fără îndoială, mărturia înfrângerii suferite de forul de la Geneva. Cu toate acestea, Liga Națiunilor poate fi privită ca o treaptă parcursă de omenire în tendința ei spre instaurarea „forței dreptului” în sfera internațională. În domeniul dreptului internațional, o asemenea problemă importantă, cum este interzicerea războiului, nu poate fi tratată istoricește fără primele ei stadii legate de organizația de la Geneva: interzicerea parțială a războaielor în Pactul Ligii, interzicerea recurgerii la război ca mod de soluționare a conflictelor în Pactul Briand-Kellogg, stadii care au pregătit confirmarea acestui principiu în Cartea O.N.U.¹¹⁹ Experiența Societății Națiunilor a fost folosită — bineînțeles critic — și în crearea Consiliului economic al O.N.U.¹²⁰ și în activitatea UNESCO-ului. În general, importantul capitol al dreptului internațional — instituții internaționale — a căpătat prin Ligă o experiență, care — cu toate limitele ei — nu poate fi trecută cu vederea¹²¹. Are dreptate, de aceea, juristul francez P. Reuter, care referindu-se la semnificația Societății Națiunilor arată: „Față de interesele comune ale statelor, ea oferea un cadru incomparabil pentru negocieri și studii și a repurtat succese notabile”¹²².

¹¹⁶ E. Văcărescu privea cu entuziasm activitatea organizației de cooperare intelectuală, fiind convinsă că aceasta „răspunde dorinței unanime a popoarelor care simt nevoia unor legături strânse între ele”. Const. I. Turcu, *Elena Văcărescu-diplomat*, în „Lumea”, nr. 7/1967, p. 20—21.

¹¹⁷ I. Oprea, *Nicolae Titulescu*, p. 185.

¹¹⁸ *La Société des Nations et la Coopération intellectuelle*, p. 23.

¹¹⁹ Vezi și P. Reuter, *op. cit.*, p. 145.

¹²⁰ Vezi și P. Renouvin, *op. cit.*, tome VII-ème, p. 319—350.

¹²¹ Aceasta se reflectă și în includerea capitolelor referitoare la S.N. în toate tratatele de drept internațional.

¹²² P. Reuter, *op. cit.*, p. 238.